

KSIĘŻYC (231) *sb m*

księżyc (231), [**kseżic**].

kx- (100), x- (55), kt-, ks- (39), kś- (29), xz- (8). $\diamond$ w *N (i A)* sg -yc (44), -ycz (8), -yc (8); -yc *ActReg*, *SiebRozmyśl*; -yc : -yc *Mącz* (15 : 4), *CzechRozm* (2 : 1), *WujNT* (6 : 1).

sg *N* księżyc (52). $\diamond$ *G* księżyc (131). $\diamond$ *D* księżycu (1). $\diamond$ *A* księżyc (8). $\diamond$ *I* księżycem (5); -em (1), -(e)m (4). $\diamond$ *L* księżycu (9). $\diamond$ *pl N* księżyc (1). $\diamond$ *G* księżyców (15); -ów (2), -(o)w (13). $\diamond$ *A* księżyc (6); -e (1), -(e) (5). $\diamond$ *L* księżycach (2); -ach (1), -(a)ch (1). $\diamond$ *du A (cum nm)* księżyc (1) *FalZioł* IV 19a.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Najbliższy, naturalny satelita ziemi; luna Mącz, Calag, Cn; noctiluca Mącz, Cn (86) : FalZioł* IV 12b; *Księżycz* też ma *liedń* wieku *śwego* y *poštawy* *odmienności*/ *Bowiem* *naprzod* *lie* *vkazuie* *skłęczony* *iako* *oblāk*/ *Potym* *poł* *iafny*/ *zaty* *przez* *połowicę* *oświeczony*/ *we* *frzodku* *prawie* *zupełnie* *światły*/ *zathym* *ku* *pirwłzym* *trzem* *przerzeczonym* *pořhawam* *wřpak* *lie* *wraca*. *KłosAlg* A3, A2; *HistAl* H6; *MurzNT* *Mar* 13/24; *KrowObr* 111; *Leop* 4. *Esdr* 5/4, *Ioel* 2/31, 3/15, *Act* 2/20, *Apoc* 8/12, 21/23; *Czo* *wybieracz* *albo* *řzie* *řtrzedz* *według* *Ařpektow* *Księżycza* *s* *Plánétamy*. *Goski* A2; *Aversis* *a* *Sole* *cornibus* *Lunam* *semper* *si* *crescat* *ortus* *spectare*, *Xiężyc* *zawždy* *tyłem* *roźkami* *řtoyi* *do* *słońcá* *przed* *pełniá*. *Mącz* 487a, 73d, 153a, 153d, 199c [2 r.], 201a (14); *KuczbKat* 95; *dopiero* *dniá* *czwartego* *řłońce* *kfiężyc* *y* *gwiazdy* *Bog* *řtworzył* *dla* *roźności* *dniá* *y* *nocy* *CzechRozm* 148v, 84, 120 [2 r.]; *póki* *Xiężyc* *rořćie*/ *wody* *bywaiá* *ćiepleyřzė* *Oczko* 29v, [42]; *Calag* 355b, *CzechEp* 172; *ActReg* 56; *Słońcu* *dziėń*/ *chwilę* *kfiężycu* *dáć* *nocná* *GrabowSet* V4v, Dv, E2v, H, K, K3v; *WujNT* *Matth* 24/29, *Mar* 13/24, *Luc* 21/25, s. 364, *Act* 2/20 (10); *SiebRozmyśl* K4v; [*Ktoremu* *sluince* *zgwiařdamy*/ *W* *niebie* *křezic* *iafny*/ *Kářdzy* *rok* *sluzy* *Krofej* C5v, H7v].

W porównaniach (9):

Jako comparatum (2): *a* *tey* *ze* *noczy* *kfiężycz* *tak* *yako* *řloncze* *řzwyeczyl* *PatKaz* III 114; *WujNT* *Apoc* 6/12.

Jako comparandum (7): *FalZioł* I 59b; *Lunatus* *calceus*, *Bót* *ná* *xtáłt* *xiężicá* *vćziniony*/ *który* *przed* *czáły* *rádni* *pánowie* *á* *řliáchtá* *nořilá*. *Mącz* 199c, 199c; *haeretyki*/ *ktorzy* *řá* *odmienni* *iáko* *księżyc*. *WujNT* 866; *SzarzRyt* A2. *Cf* *Zestawienie*.

Wyrażenia: »kwadra księżycá« (1): *Novissima* *luna*, *Ořtáteczna* *kwadrá* *xiężycá*. *Mącz* 251d.

»nastanie księżycá« = *neomenia*, *nova* *luna*, *novilunium* *Mącz* (6): *FalZioł* V 61 [2 r.]; *Luna* *vicesima* *pro* *vicesimo* *die* *post* *novam* *lunam*, *Dwádzieftego* *dniá* *po* *nářtániu* *xiężycá*. *Mącz* 199c, 199c, 245c, 251d.

»now księżycá« = *nascens*, *luna*, *nova* *luna* *Cn* (1): *Dobrze* *tákowym* *ludźiom* *řzczař* *ieřć*/ *do* *trzydźiefći* *dni*/ *poczářłzy* *ná* *Nowie* *kfiężycá*. *SienLek* 59v.

»nowy księżyc« = *nów* (1): *Nowego* *Kfiężycá* [*křew*] *niepuřzczáć*/ *bo* *tedy* *w* *człowiecze* *wilkořci* *máło*. *SienLek* 36v.

»pełnia księżycá« = *plenilunium* *Mącz*, *Cn*; *oppositio* *lunae* *Mącz*; *luna* *plena* *a.* *adversa* *Cn* (3): *Materies* *luna* *decrescēte* *caesa*, *carie* *non* *infestatur*, *Drzewo* *ná* *budowánie* *po* *pełni* *xiężicá* *řábone* *nie* *prochnieye*. *Mącz* 38d, 304c, 311c.

»schod księżyc; księżyc na schodzie (jest); księżyc schodzi« = *decrescientia a. senium lunae Cn* (o księżycu po pełni) (5; 3; 1): A to w ten czas ma być kopana Piwonija gdy kxiężycz z chodzi: przed oftatnią kwadrą. *FalZioł* V 43v; bańki nie maią być ftawiane wnetki po naftaniu, ani na z chodzie kxiężycza/ ale pod pełnią á po pełni *FalZioł* V 61, IV 1d, 24d, V 43v, 61; Deficiente luna, Gdy xiężić ná fchodzie yeft. *Mącz* 80b, 128b, 382b.

»zaćmienie księżyc« = *defectio a. eclipsis lunae Mącz, Cn* (3): Solis defectiones itemquae lunae praedicuntur, Práktikuyą że ma być zaćmienie słońcá y też xiężycá. *Mącz* 175d, 99b, 115b.

Zestawienie: »puł księżyc« (2):

W porównaniu (2): Lunensis caseus, qui ab Hetruscis figura lunari fiebat, Sér yákoby puł xiężicá. *Mącz* 199c, 393a.

a. Światło księżyc (1) :

Wyrażenie przyimkowe: »po księżycu« (1): Skánderbeg [...] vderzył w nocy po kfiężycu ná Tureckie woyfká *BielKron* 248.

2. Okres czasu miesiąc; mensis Mymer¹, Mącz; calendae luna Mącz (145) : wten kfiężycz [październik] floncze wchodzi wznamyą panny *PatKaz III* 113v, 113v; *Mymer*¹ 3; *FalZioł* IV11d, 30b, V 17c, [30]; *LibLeg* 8/161; Ia przed księżycem abo mała dáwniei/ przyftępowalem [do Komunii św.] przymufzony *MurzHist* P4; Roku fześćfietnego żywotá Noego/ kxiężycá wtorego/ fiedmnaftego dnia onego kxiężycá [septimodecimo die mensis]/ [...] ftał fie defzcz ná ziemi *Leop Gen* 7/11, *Gen* 8/4, 14, 4.Reg 25/27, *Esth* 9/18; *BibRadz Gal* 4/10; *Mącz* 47c, 339d, 464d; *SienLek* 152; Zaż niewież/ ze [...] żywotá twego gránicá od Páná ieft zámierzona/ dny rozmierzone/ xiężyce policzone? *BiałKaz* Cv; *GostGosp* 84.

W połączeniu z nazwą miesiąca [księżyc + nazwa (52), nazwa + księżyc (7); w tymi w G sg w funkcji okolicznika czasu (50)] (59): *PatKaz III* 113v; napierwłze fie owcze rodzą wkxiężyczu Nouember. to ieft Lifthopad *FalZioł* IV 1d, I 36b, 39c [2 r.], IV 15b, V 43v; Dan w Krakowie w dzień czwartkowy pirwłzego dnia kxiężca [!] Lipcza. *GlabGad* A4; ROku od narodzenia Bożego, Iedennaftego po tyfiączu y po dwu fet, w Maiu kxiężiczu: naftała wielką Kometa *MiechGlab* 2, *3; *MetrKor* 59/77v; *LibLeg* 8/161, 10/92v; *HistAl* G7, N5; *KromRozm III* P6v; *KrowObr* 136; [żydowie] czthernafty dzień kxiężycá Adár god y wefela fwięty poftánowali *Leop Esth* 9/19, 2.*Esdr* 1/1, 6/15, *Esth* 2/16, 9/1, 15 (9); *Goski kt*; *BielKron* 209v, 217, 276v, 31 1v, 346v (12); *Mącz* 12d, 13a, 25c, 31c, 369d; *SienLek* 42v, 154v; *LeovPrzep* D2v; *KwiatOpis* A3; *ZapKościar* 1580/12v, 1581/23, 1582/28v, 1583/34v, 1584/43 (9); *WujNT przedm* 32; ná dzień świetego [!] Marciná kxiężycá Liftopádá/ ósm grofzy Práfkich zá dziefięcinę nam záplácą. *SarnStat* 187.

W połączeniu z liczebnikiem porządkowym [liczebnik + + księżyc (32), księżyc + liczebnik (9); w tym: w G sg w funkcji okolicznika czasu (31), w G pl (1)] (41): POłpolithy á zwyczajny czas złączenia: iefth dziewiáty miefiącz. Abowiem dziewiáthego kxiężicza wypełnione⁸⁰: złączenie przichodzi. *FalZioł* V 16a, V 16c [2 r.], 17d [3 r.], 18b, 19a, 29 (14); *KłosAlg* A3v,[2 r.]; Tedy przyniofl Ezdrás Biskup zakon wfiyfthkiemu mnoftwu ich od mężá aż do niewiáfthy/ y wfiyfthkim káplanom/ áby flucháli zakonu ná nowie kxiężycá fiodmego. *Leop* 3.*Esdr* 9/40, *Gen* 7/11, 8/4, 5 [2 r.], 13, 14 (20); *Insecutis mensibus geminos enixa est*, Drugich álbo powtornych Xiężyców bliznká vrodzylá. *Mącz* 385c,

251c, 325d; *SienLek* 27v; Dziewiąty y dziesiąty księżyc przyzwoity Połogom: Dwanafty iuz fład inąd nabyty. *KlonWor* 63.

W połączeniu z liczebnikiem głównym (16): [kokosz] Iaycza niefie przez wżytek rok: wyiawży dwa księżycza kiedy flończe ftawa. *FalZioł* IV 19a, V 88v; *MurzHist* E, P4v; á tak fchodziwły wśyftkę ziemię/ byli zaś w Ierufálem w dziewięci Księżycach/ y we dwudziestu dni. *Leop* 2.Reg 24/8, *Num* 26/62, 2.Reg 5/5, 24/13, 2.Par 36/2, 4.Esdr 4/40 (9); *Mqcz* 199c, 464d.

Wyrażenia: »cały księżyc« (2): gdy fie poranu trunek napijesz, przez czały księżyc paraliżu fie nieboy. *FalZioł* I 77a; *Leop Num* 11/21.

»trzy księżyce« = *kwartał* (1): iefli vmrze w piérwzé trzy księżyce Roku [*in primis tribus mensibus anni JanStat* 206]/ poczawży od Nowégo látá/ niech ma [*spadkobierca*] czwartą część wśyftkich dochodów/ [...] A iefli we trzech wtórych Mieśiącach zéydzie/ niech ma połowicę [...] á iefli w oftátnich Mieśiącach żywotá dokona/ niech ma wśyftko. *SarnStat* 191.

Zestawienia: »nastanie księżycza« - *starożydowskie święto nowiu* (1): Niechayże was tedy nikt nie fładzi w pokármie ábo w pićiu/ ábo w części świętá/ ábo w náftaniu księżycá [*neomeniae*: w Nowié *WujBib*]/ ábo fzábbátow *WujNT Col* 2/16.

»niemoc na księżyce« = *miesiączka* (1): A to ftąd dzieciátka bywa/ chore/ mdłe w żywocie/ iże matka [...] przyrodzoną niemocz na księżyce chodząc z onym: miewała. *FalZioł* V 17d.

»nowy księżyc« = *starożydowskie święto nowiu; neomenia BartBydg* (4): *BartBydg* 97b; *KromRozm II* 12; żeby fie nie dáli fáłszywym Apoštołom zwodzić/ ktorzy ie znowu ná Zydowfki zakon przywodźili: áby z nimi nowe Księżyce/ Sábbáty y infze Ceremonie záchowáli *WujJud* 198v; *WujNT* 699.

»święto (a. święta) nowego księżycza« = *starożydowskie święto nowiu; calendae, neomenia Vulg* (3): Otoć iutro będzie święto nowego księżycá *Leop* 1.Reg 20/5, 1.Reg 20/18, *Is* 1/13.

Synonim: *miesiąc*.